

Љиљана Станков*

ЗАБАВИШТЕ И ШКОЛА ПО СИСТЕМУ МАРИЈЕ МОНТЕСОРИ¹

АПСТРАКТ:

У првој деценији прошлог века, у Италији се јаља нов систем предшколског васпитања, назван по др Марији Монтесори, која га је осмислила и покренула најпре у раду са децом из сиромашних породица и социјално занемареном. Систем полази од идеје слободног васпитања, а развитак детета одвија се његовом самоделатношћу. Дечје куће Марије Монтесори нагло стичу присталице у целом свету. Једна таква установа постојала је у Београду од 1922. до 1926. године. Овај рад бави се не само околностима њеног оснивања и разлозима кратког трајања већ и тиме колико је овој теми из области предшколског васпитања посвећено пажње у нашој стручној литератури и какав је утицај Монтесори систем имао у оквиру разгранатог покрета „нове школе“.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Принцип слободе, спонтано развијање, интересовање, избор занимања, активност, саморадња деце, дисциплина.

Од четрдесетих година XIX века синоним за предшколско васпитање био је систем „дечјих башта“ (Kindergarten) немачког педагога Фридриха Фребела, најпознатијег у овој области. О Фребеловом систему било је доста радова у стручној литератури. Овакве установе у европским градовима, као и институти у којима су се девојке обучавале за рад са децом, утицали су на то да је Фребелов систем постао познат и у Србији, бар у педагошким круговима.

Иако малобројна, забавишта су радила у Београду и још неким већим местима у Србији: Нишу, Шапцу, Крагујевцу, Зајечару... Нови систем назван је по др Марији Монтесори, која је студирала медицину и 1894. године добила диплому као прва жена лекар у Италији. Рад је започела на клиници за душевне болести у Риму. Ту се заинтересовала за лечење деце са сметњама у развоју и дошла је до закључка да више може да помогне педагогија него медицина.

* мр Љиљана Станков, педагог, Педагошки музеј, Београд.

¹ Рад представља наставак проучавања предшколског васпитања у Србији, в. Станков Љ., Предшколско

васпитање у Београду у другој половини XIX и почетком XX века, Годишњак рада Београда LIII, Београд 2006, 175–197.

Припремајући се за рад са децом, студирала је педагогију и експерименталну психологију. Године 1907, у предграђу Рима отворила је прву Дечју кућу (*Casa dei bambini*), радећи са децом из сиромашних радничких породица и социјално занемареном. Полазећи од идеје слободног васпитања, сматрала је да развитак детета треба да се одвија кроз његову самоделатност, а задатак васпитача је да прилагоди околину и створи услове у којима дете може самостално да ради. У својим активностима, дете следи сопствена интересовања; она му нису наметнута споља и због тога, по извршеном задатку, осећа задовољство. Дисциплина се не постиже ауторитетом, већ проистиче из интересовања деце за рад. Дидактички материјал и начин његовог коришћења код детета развијају навике у погледу уредности, чистоће и чувања ствари. Дете не омета друге и води рачуна о околини. Намештај је подешен за дечји узраст, клупе су замењене малим столицама, столови су лаки и покретни. Током ручка, сва деца учествују у постављању стола. Приступ Марије Монтесори и њени успеси у раду заинтересовали су ширу просветну јавност. Њеним методама, које је почела да примењује и у раду са другом децом, и неочекиваним постигнућима све више простора било је посвећено и у стручној литератури.

Први чланак о основним одликама Монтесори система, у Србији је, по

француским изворима, објављен 1912. године. Аутор превода и коментара био је Влад. Т. Спасојевић, професор Више женске школе у Београду. У чланку *Васпийно дело и метода госпођице Монџесори*, он укратко упознаје читаоце са њеним дотадашњим радом, објашњавајући поступак који она примењује и наглашавајући разлике од уобичајеног рада у школи, од намештаја, вежби за развој чула, вежби ћутања, слободног цртања без прегледалица, посматрања природе, укидања казне и награде. Истиче и значење речи слобода и самоваспитање, које Марија Монтесори често користи, и упозорава да их не треба посматрати као синониме недисциплине, као што чине необавештени. У питању је превод чланка који је те године објављен у Француској, а који показује како је Марија Монтесори представљена у тој средини.² Дакле, у погледу обавештавања српске стручне јавности о новом систему васпитања, који је и сама Монтесори временом мењала, овај превод није „закаснио“. Међу психолозима била је популарна теорија о психолошким типовима према националним особеностима и разликама, која је заступљена и у овом чланку, па су се чак и разлике између Фребеловог и Монтесори система предшколског васпитања посматрале и тумачиле у оквиру припадности одређеној нацији. Фребелове методе траже мању покретљивост,

2 Спасојевић В. Т., Васпитно дело и метода госпођице Монтесори у Италији, према Jeanne Barrère, *Revue*

pedagogique 3, 15. марта 1912, *Просветни гласник* 5, Београд 1912, 506.

„згодније су... за интелигенције спорије деце германске или англосаксонске расе. Остављајући више иницијативе, и слободе својим ученицима, госпођица Монтесори је врло добро запазила потребу да допусти латинској деци више покрета и независности“.³

Настанак нових педагошких праваца и њихово разгрананавање после Првог светског рата одразили су се и на српску педагошку мисао. Своју делатност развијају педагози образовани у Швајцарској, Немачкој, Француској и у другим земљама, као и на Београдском универзитету, а њима се придружују и истакнути представници учитељства. Нова педагошка дела и часописи, преводи књига страних аутора, праћење педагошке делатности других народа и рада међународних организација просветних радника, као и активност на преображају школства у духу савремених праваца, били су, најкраће речено, одлика овог периода код нас.

Учиџелъ је обновљен после прекида током рата, али као часопис Југословенског учитељског удружења. Окупљајући велики број сарадника, једини се бавио општим педагошким питањима. У њему је публиковано неколико чланака о стручном усавршавању особља за рад са предшколском децом и о искуствима других народа. Аутор највећег броја таквих текстова био је

учитељ Радиша М. Стефановић. Већ почетком 1921. године он обавештава да се у Италији одвија обучавање заинтересованих за забавишки позив. Италијанско министарство просвете сваке године одређује 15 женских учитељских школа у којима ће се одржати курсеви чији програм обухвата: педагогију, природне науке, математику, певање, цртање, гимнастику, рад са Фребеловим „поклоница“ и практична вежбања. У оквиру курса педагогије изучава се дечје доба, са дечјом психологијом и хигијеном, док се Фребелови „поклони“ обрађују и теоретски и практично. Посебан значај придаје се ручном раду, раду у врту и гимнастици. Свака учитељица основне школе у Италији мора да заврши и курс за дечја забавишта.⁴ Од 23. октобра до 23. децембра исте године најављен је и бесплатан курс друштва „Umanitaria“ у Милану, „за изучавање уређивања дечјих забавишта по систему Марије Монтесори“, на коме ће предавања држати и сама Монтесори. Коментаришући податак да су се пријавили слушаоци из готово целог света, а са Балкана – из Грчке, Бугарске, Румуније и Албаније, Стефановић завршава мисао негодујући „...Срби, наравно, до сада нису пријављени“.⁵ Такође је стигла вест о боравку Марије Монтесори у Лондону, 1921. године,⁶ где је отворила свој десети интернационални курс, од 1. априла до 1. августа, и одржала 50

3 *Ibid.*

4 Стефановић Р.М., Курс за дечја забавишта, *Учиџелъ* 7, Београд 1920–21, 58.

5 *Ibid.*, 60

6 Вест је потписана само иницијалом Р, али претпостављамо да је у питању Радиша М. Стефановић (*Учиџелъ* 2, Београд 1921–22, 129).

предавања, 50 практичних вежбања и 50 часова за посматрање материјала и дискусију. Курс је завршило 200 ученица (1919. било их је 300), и то из Данске, Шведске, Норвешке, Холандије, Чехословачке, Јапана, Канаде, а окончан је писменим и усменим испитом. За то време, у Лондону је отворено девет школа по Монтесори систему.

Учитељ Стефановић, међутим, није знао да се једна учитељица из Србије већ налазила у иностранству да би се упознала са новим системом предшколског васпитања. То је била Даринка Г. Брајковићева, која је 1908. године са одличним успехом завршила Женску учитељску школу у Београду. Положивши учитељски испит, стекла је право постављења за сталну учитељицу. У учитељској служби провела је више од једне деценије, а осим прве године, школски надзорници су њен рад оцењивали одличним оценама. Радећи у селу Николичеву, у округу Тимочком, обратила се Министарству просвете са молбом да јој одобри одсуство због усавршавања. Одобрење је добила и отишла је у Париз да би упознала школе које раде по систему Марије Монтесори.

У Париз је стигла октобра 1920. године. Одмах по доласку предала је госпођи Кромвел писмо Министарства просвете и пренела захвалност надлежних због њеног интересовања за васпитање српске деце и намере да от-

вори прву Монтесори школу у Србији. У допису од 26. јануара 1921. године, Даринка Брајковићева упознаје министра просвете са својим радом, односом према госпођи Кромвел, организацијом предавања и практичним припремама. О постављеним задацима, она пише: „...а од мене се захтева љубав према послу до пожртвовања и рад темељан и озбиљан, јер она неће дати материјал до у сигурне руке.“⁷ Једном седмично могла је да присуствује раду у школи госпође Кромвел, у Фонтне-о-Роз (Fontenay-aux-Roses), у предграђу Париза. Госпођа Кромвел такође је присуствовала настави, а сама је издржавала школу и плаћала наставнице. Брајковићевој је „било слободно учествовати у раду са децом“, а први уџбеник који је добила била је књига Марије Монтесори *Pedagogie scientifique*, и то да из ње учи, а не само да чита. Прве писмене саставе, са темама које је одређивала госпођа Кромвел, морала је да уради највише за 15 дана, а наредне за седам дана. За потребна обавештења могла је свакодневно да долази госпођи Кромвел, која је, осим теоријског знања, имала и велико искуство у практичном извођењу метода Монтесори. Госпођа Кромвел је сарађивала са Маријом Монтесори, заједно су одлучивале о спремности своје ученице и о року за предају писмених састава, а оцењивала их је сама Марија Монтесори. Између осталих, теме које је Брајковићева обрађивала

7 Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства просвете (66), Ф 2340-2213.

биле су: О методу Монтесори уопште; Администрација школе Монтесори, Школа и намештај; Наставник-ца у школи Монтесори; Прве акције и реакције.

У једном писму, Брајковићева описује школу у којој је обављала праксу. То је забавиште, али се у њему обрађује и програм основне школе. Почев од двогодишњег узраста, деца се примају током читаве године. Дужим боравком дете се оспособљава за прелазак у неки старији разред основне школе. Како запажа и сама полазница обуке, нејважнији су метод и наставна средства. „Метод је апсолутна (кад би се тако могло рећи) саморадна деце, потпуно слободно по њиховој вољи, и њиховом избору занимања. Настава је индивидуална, свако се дете занима (обучава) понаособ, свако ради други посао, но ради га стварно и дисциплиновано. Циљ је да наставник не говори много, не „држи предавања“ као што је то у досадашњој пракси, већ да дете радећи само и понављајући и небројено пута (ако треба) дође до резултата.“ У писму Министарству просвете, наставни материјал описује као многобројан и разноврстан „до савршенства удешен по педагошким принципима: прост и лак за руковање и очигледан за долажење до резултата које хоћемо наставом да постигнемо!“ Марија Монтесори учи децу читању и писању већ у њиховој четвртој години, ако то желе. Госпођа Кромвел у својој школи има два одељења: ниже, у

коме ради са децом узраста до шест година, и више, за децу од шест до 11 година. Већ у нижем одељењу деца могу да уче читање и писање, и то „лако и с вољом и науче врло добро“. У старијем одељењу деца читају већ „особито добро“ а, осим тога, и пишу, упознају се са граматичком и синтаксичком анализом „са таквом лакоћом и сигурношћу, како се код нас (нек ми је допуштено рећи) не среће често ни код гимназиста.“ Закључујући опис ове Монтесори школе, Брајковићева истиче: „Уопште сва знања стечена у једној школи Montessori то је таква душевна својина од које су и деца радосна и срећна (јер су је задобила сама својим радом) јер владају њоме потпуно сигурно, јер су сигурна да неће изчилети из њихових глава као што изчиле знања предавана другим методом. Ја сам на делу видела истинитост ових речи Мте Montessori: Наша деца имају тихи израз оних који су срећни и неусиљеност оних који се осећају господари својих сопствених акција.“⁸ Брајковићева такође извештава о својој молби Просветном одељењу да јој омогући обилазак других дечјих забавишта, након чега јој је актом Париске академије одобрена посета у још четири предшколске установе. То је било прво у низу њених јављања.

По истеку 10 месеци обуке, госпођа Кромвел је дала Брајковићевој потврду о њеним активностима и савладавању траженог градива. По њеној оцени из јула месеца 1921. године, Брајковићева

8 Подвучено у оригиналу.

се потпуно предала послу, а уложила је и огроман труд да овлада француским језиком како би писала приказе – резимеа. Званичној оцени рада полазнице течаја додала је и веома значајан податак. Наиме, разговарала је са господином Џоном Фротингамом и његовом госпођом, Јеленом Лозанић Фротингам, кћерком Симе Лозанића, који су посетили њен атеље за производњу дидактичког материјала за Монтесори школе. Госпођа Кромвел је изразила наду да ће се средства и опрема које је Фротингам том приликом изабрао налазити и у његовој дечјој колонији, и да ће госпођица Брајковићева моћи са њима да „експериментише“ у једном одељењу.

По повратку у Србију, Даринка Брајковићева је већ почетком септембра 1921. године упутила допис о свом боравку „ради студирања васпитног и наставног метода Montessori, који је данас усвојен у свима напредним земљама, нарочито запада.“ Известила је и о утицају госпође Кромвел на Американца Фротингама, како би нашој држави покљонио потребан материјал за оснивање прве такве школе у Београду. „Материјал за ову школу налази се у Београду стога учтиво молим Господина Министра да ме изволи поставити за наставницу прве школе Montessori у Београду за што сам се спремама, и нареди што је потребно за васпостављање ове школе.“⁹

Наредних месеци одвијала се врло жива преписка између Министарства просвете, Школског одбора за град Београд, обласног школског надзорника за град Београд, Женске учитељске школе и управитеља основних школа. Београд је имао учитељицу оспособљену у Паризу, а дародавац је прибавио опрему и дидактички материјал. Било је још потребно да се нађе смештај за такву школу, или бар за одељење, и да се организује упис деце.

Убрзо је начелник Одељења за основну наставу Министарства просвете, Радојевић, упутио допис др Душану Рајичићу, професору Више педагошке школе и в.д. инспектору Министарства просвете, са молбом да изнесе своје мишљење о овом питању. У одговору, крајем октобра месеца, Рајичић је дао основне одлике новог васпитног система, своју оцену напредовања учитељице Брајковићеве и, што је најзначајније, предлоге за наредни корак у остварењу такве идеје код нас. Поднео је извештај следеће садржине. „Школе за сасвим малу и већу децу, већином забавишта, уређене по васпитним начелима талијанске професорке гђе Монтесори, познате су данас педагошким круговима у целом свету. Колико ми је познато из литературе, васпитни и наставни успеси постигнути у тим забавиштима и школама огромни су. Зато се покрет Монтесори све више шири. На све

9 Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства просвете (66), Ф 1465-1613.

стране оснивају се нове школе те врсте, оснивају се и нарочита ... друштва за ширење идеја гђе Монтесори, издају се монографије о новом систему васпитања, преводе се на друге културне језике главна дела велике талијанске мислилице, натурају се у педагошким часописима успеси монтесоријских завода итд. У нас је о том покрету говорено, овде-онде, пре и после рата у педагошким часописима нашим. Крајње је време било да се и од нас неко непосредно упозна са новинама те врсте. И гђица Брајковићева је врло добро урадила што је двогодишње одсуство које јој је Министарство просвете одобрило ради усавршавања, употребила да се са школицама система Монтесори упозна у Паризу где на ширењу идеја гђе Монтесори са великим ма́ром ради госпођа Кромвел. Из извештаја које је гђица Брајковићева слала Министарству Просвете стекао сам уверење да је она добро ушла у суштину ствари и да ће бити у стању да и код нас учини покушаје те врсте. Зато ја налазим да без икакве резерве треба усвојити предлог гђице Брајковићеве и у Београду, у једној од учитељских школа основати ново државно дечје забавиште, које би било уређено потпуно у духу идеја др Монтесори. Управу и рад у том забавишту треба поверити гђици Брајковићевој. У исто време част ми је предложити за одликовање како гђу Кромвел, тако и г. Фротингема, за њихово... заузимање

да се у нашој држави отвори школа Монтесори.¹⁰ Након само четири дана, 29. октобра 1921. године, начелник шаље други допис управитељу Женске учитељске школе и интересује се о могућностима да се уз вежбаоницу отвори једно одељење забавишта Монтесори. Одговор је, нажалост, био негативан. „Браћам овај акт и имам част извести да у Вежбаоници ове школе имају четири учионице и у њима четири разреда. Нема ни једне празне собе, у којој би се сместило забавиште, у коме треба да се ради пре и после подне. Према томе жалим што нема могућности да се уз вежбаоницу отвори и забавиште.“ Начелник је 31. октобра 1921. године послао још један допис, и то на адресу Школског одбора за град Београд, очекујући да је он најмеродавнији за налажење одговарајућег простора. Крајем децембра, у одговору Одбора стоји: „Част је Одбору извести Господина Министра, да и поред најбоље воље за овакву просветну новину није могао наћи локала јер га нема за смештај забавишта.“ Последњег дана те календарске године достављена је одлука министра просвете. „Пошто се из реферата в.д. инспектора за учитељске школе види: школе система Монтесори нису само за децу забавишног узраста, већ и за старију децу, према томе се она имају сматрати као врста особених народних школа то да би се дала могућност и прилика да се и у нас

10 Целокупна преписка о отварању и затварању ове установе из 1921, 1922. и 1926. године чини исти

предмет. Архив Србије и Црне Горе, Фонд 66, Ф 1465–1613.

Слика 1. Основна школа „Краља Петра“ код Саборне цркве (Педагошки музеј, инв. бр. 209)
Fig. 1 King Peter Elementary School near Belgrade Cathedral (Museum of Education, inv. no 209)

опробају најновији методи васпитања који се развићем педагошке науке јављају то на основу чл. 10 Закона о народним школама одлучујем: да се у Београду отвори државна основна школа са забавиштем, по систему Монтесори. Надзор над овом школом вршиће школски надзорник за град Београд, који ће подносити засебне извештаје о васпитању и настави у овој школи. Школски одбор побринуће се за локал а наставна средства употребиће се која су добијена на поклон од Г. Фротингама.“ Почетком фебруара наредне године, школски надзорник за град Београд, Јован Ђ. Јовановић,

у допису упућеном Одељењу за основну наставу Министарства просвете, каже да је у Школском одбору за град Београд предузео кораке да се за отварање школе уступи потребан локал, па моли да се постави стручан наставник за ту школу. Само десет дана касније, министар Светозар Прибићевић потписао је постављење Даринке Брајковићеве, по њеној молби, док ће плату и остале принадлежности примати као и до тада.¹¹

У часопису *Учиџель*, 1922. године објављена је вест која је изненадила читаоце, најављујући новину у васпитно-образовном систему, односно отварање

11 Плата је 3000 динара годишње. Архив Србије и Црне Горе, Фонд 66, Ф 1465–1613.

Слика 2. Хор ученика Основне школе на Западном Врачару, 1924–1925 (Педагошки музеј, инв. бр. 131)
 Fig. 2 West Vračar Elementary School choir, 1924–25 (Museum of Education, inv. no 131)

забавишта и школе по систему Марије Монтесори. Поздрављајући овај догађај, аутор је упознао јавност да ће са децом радити „једна учитељица која је нарочито студирала ове школе.“ Истовремено је, међутим, изразио сумњу у дуготрајност подухвата, завршавајући свој текст речима: „... јер смо ми Срби!“¹²

На основу извештаја надзорника основних школа, 1922–1923. године у Школи код Саборне цркве постоје два одељења забавишта, и то државно, које има 43 деце, у коме ради забавиља Даринка Петровићева, и експериментално, Монтесори одељење, са 12 деце, које

води Даринка Брајковићева. Експериментално забавиште убрзо је премештено у зграду Основне школе на Западном Врачару.

Три године касније, када се могло очекивати да је уз забавиште већ заживела и школа и да је повећан стручни кадар, обласни школски надзорник за град Београд, Михаило Станојевић, 9. септембра 1926. године упутио је допис Одељењу за основну наставу Министарства просвете. „Као што је познато Министарству, овде у Београду при основ. Школи на Западном Врачару постоји забавиште и осн. Школа по систему Марије Монте-

¹² Дим[итријевић] Д.Ђ., *Метод Монтесори (код нас), Училишљ 7*, Београд 1921–22, 505–507.

сори, у којој ради наставница г-ца Даринка Брајковићева. Систем школа Монтесори је нов, прилично је раширен у другим културним државама а нарочито у Америци и Француској; о њему постоји читаво литература у педагошком свету; има својих и присталица и противника. Међу овим последњима је и чувени научник и најизразитији представник експерименталне психологије Meumann. С тим системом васпитања врше се још опити и испитивања у страном свету па је и код нас учињен покушај. Ова школа са забавиштем на Западном Врачару једина је у нашој држави по систему Монтесори. Ну овај покушај са забавиштем и школом по овој систему – која за сада има 2 разреда и ове школ. године имаће и трећи разред – примљен је с неповерењем код нашега света јер је новина а свака новина, као што је познато тешко продире и треба времена а особито видних резултата да пружи па да се прими и популаризише. Стога се родитељи ђачки буне, неће да дају децу у ово забавиште и радије их упишу у друга која су по Фребеловом систему уређена а децу која су уписана у I и II разред ове школе траже да се преведу у нормалне разреде основ. школе. Можда томе доприноси и та околност што и сама г-ца Брајковићева, која је студирала овај систем у Паризу, није још добро ушла у њ, и, пошто је по томе систему настава индивидуална можда и сама није могла да савлада с већим бројем ђака наставу и покаже видније резултате – јер

њена помоћница г-ђа Георгина Јосићка учитељица оvd. нема ни појма о тој настави и систему и није за ову годину дана могла ни да уђе у ствар – те стога се насело у нас с овим покушајем.¹³ Из дописа се види да нису били испуњени неопходни услови, а то су мањи број ђака како би се настава обављала индивидуално, затим помоћница оспособљена за рад по овом систему, као и стручни надзор за помоћ и неопходне савете. Надзорници основних школа у својим извештајима показују да нису били довољно упознати са основним одликама Фребеловог и Монтесори система предшколског васпитања. Иако се у тим извештајима помињу предшколске групе у Београду које раде по Монтесори систему, нпр. у Француско-српској и Руској школи, описано интересовање деце и наведени садржај рада упућују на претпоставку да поменути систем ипак није спроведен. Ни извештаји школских надзорника нису били довољно садржајни; њихова форма је готово истоветна јер се у њима преписују и прилагођавају делови програма како би се забавиље приказале успешним у опхођењу са децом („понашање право материнско“). Међу активностима набрајају се углавном песмице, декламације, гимнастичке и ритмичке игре, које су се приказивале приликом посета надзорника, а које су, без много објашњавања, могле да се опишу у извештају. Мали број инспектора могао је да разликује елементе Фребеловог и Монтесори система.

13 Архив Србије и Црне Горе, Фонд 66, Ф1465–1613.

Иако са одличним оценама и похвалама током обуке у иностранству, Даринка Брајковићева у својој средини није имала довољно подршке да покаже шта је научила и да, у сарадњи са појединим педагозима и учитељима, развије потпуну основну школу. Незадовољство родитеља наведено у допису сигурно није настало као последица њених пропуста, с обзиром да је остала без неопходне помоћи у раду. Велике групе деце у забавиштимма биле су проблем и у другим деловима града. Из појединих извештаја сазнајемо да је у Дунавском крају било и 80 деце у једној групи. У таквим условима, са малим бројем забавиља, у скученом простору и са неодговарајућим смештајем, нико не би могао да очекује успех и да буде задовољан оствареним резултатима. Као решење проблема понуђено је да се, уместо нових улагања и напора за развој школа, оне најједноставније затворе. Тако се и завршава допис надзорника, односно његов предлог и упутство надлежнима шта ваља чинити. „Потписати је мишљења и част му је предложити, с горњих разлога, да се укине школа Монтесори и ученици уписати у I, II и III р. распореде у одговарајуће разреде основ. Школе на Зап. Врачару а Забавиште остави још за ову годину те да у њему ради г-ца Брајковићева сама само с већом контролом и надзором професора педагогије из које оvd. учитељске школе, који јој може давати и потребних упутстава.“

Само пет дана после овог предлога, министар просвете Милош Трифуновић

донео је одлуку: „На основу извештаја Обласног Школског Надзорника за град Београд Бр. 912 од 3. IX 1926. год. Из којег се види, да покушај увођења наставе система Монтесори није успео, да се прими и популарише, и није показао оне резултате, који су се очекивали, и из разлога што се није озбиљно ушло у саму суштину идеја ових врста школа те нису показани никакви стварни резултати Одлучујем: Да се одобрена основна школа и забавиште на Западном Врачару по систему Марије Монтесори затвори, а ученици упуте у одговарајуће разреде.“

Крајем истог месеца управитељ поменути основне школе, Пет. Вуксановић, упућује обласном школском надзорнику за град Београд извештај о броју ђака уписаних у I разред: мушко одељење има 68 уписаних ученика, а школу походе 63; у женско одељење уписано је 60 ученица, а школу походи 56. Он предлаже да се тај број прилагоди и смањи „с обзиром на величину учионица и тегобу рада у I разреду“, и то поновном поделом и отварањем трећег, мешовитог одељења. У том случају, однос по одељењима био би следећи: у мушком одељењу уписаних 43, од тога 40 редовних ученика; исти број ученица у женском одељењу, а у новом, мешовитом одељењу било би 25 ученика и 17 ученица, укупно 42, од чега 39 редовних ђака. „Надам се да ће се накнадним уписом, по одобрењу Мин. Просвете и досељавањем, овај број и повећати. За наставницу трећег мешов. одељења I разреда предлажем г-ђицу Да-

ринку Брајковићеву, досадању наставницу школе „Монтесори“. Ако би остало забавиште при овој школи, које за сад походи 47 деце (24 м. и 23. ж), молим да се постави квалификована забавиља. Мислим да се одлука по овоме предлогу донесе што пре, да би рад у I разреду могао да тече правилно и са успехом.“ Како су захтевали прописи, надзорник је, уз наведено мишљење управитеља, исти предлог упутио и на адресу Министарства. Одлука коју је крајем септембра, по овлашћењу министра просвете, потписао Ал. Марић, начелник Одељења за основну наставу и народно просвећивање, означила је и коначну судбину прве Монтесори школе код нас. „На основу претходног предлога и чл. 5 Закона о народним школама Одлучујем да се отвори једно ново одељење првог разреда при основној школи на Западном Врачару у Београду у које одређујем на рад г-ђицу Даринку Брајковићеву учитељицу забавишта при овој школи.“¹⁴

Први покушај да се једна просветна новина спроведе и одржи није имао очекивани успех. Показало се да је било тачно предосећање и упозорење једног учитеља, објављено у *Училиљу* 1921–1922, који је из искуства познавао пропусте, недоследност и недовољну организованост у оквиру система наших основних школа. Мада је Монтесори систем био изложен критикама, његово успостављање код нас у трећој деценији

прошлог века није успело пре свега зато што нису били створени услови за његов развој и за постизање резултата. С обзиром да свака нова идеја најпре мора да се докаже у пракси, разумљиво је да родитељи нису имали поверење, нити су пружили подршку овом систему, са којим нису били довољно ни упознати. Професори учитељских школа, учитељи и забавиље такође нису довољно утицали на своју средину, како би пренели знање из ове области.

Стручна педагошка периодика у овом периоду није се значајније бавила проблемима предшколског васпитања. Треба имати у виду да све до 1940. године нису постојале ни посебне школе за обуку забавиља, већ су са децом предшколског узраста радиле учитељице. Тек пред Други светски рат, у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Алексинцу, при учитељским школама отварају се једногодишњи течајеви за забавиље. У књигама и чланцима из области педагогије, Монтесори систем био је, међутим, незаобилазан. И поред различитих схватања, покрет за нову школу као главне принципе истиче рад или активност и живот у заједници. Предшколско васпитање било је везивано за систем Марије Монтесори као једини који је превасходно намењен раду са малом децом (3–7 година). Иако је било мишљења да је и пре Марије Монтесори постојала оригинална теорија

14 Подвучено у оригиналу. Осим наведеног, још два датума су уписана на штамбиљу, 4. X 1926. и 5. октобар 1926.

Архив Србије и Црне Горе, Фонд 66, Ф1465–1613.

о дечјем врту која раскида са „традиционалним фребелизмом“, њен систем је ипак био најпознатији.¹⁵ И страни и домаћи аутори проблеме у овој области углавном су разматрали у контексту односа Фребеловог и Монтесори система и, износећи њихове предности и недостатке, опредељивали су се за један од њих или су пак покушавали да их „помире“.

Пошто Марија Монтесори није пошла од унапред постављеног циља већ од претпоставке да дете има два урођена нагона – за сазнањем и за активношћу, њен систем је оцењиван као бољи и потпунији од Фребелових дечјих вртова.¹⁶ Као основна одлика њених установа наводило се одсуство дириговане активности, а уместо заповести фаворизована је самосталност деце приликом избора.¹⁷ Такав начин рада нарочито је препоручиван забавишћима, у којима најуспешније може да се примењује и која „за данас немају такмаца у свету“.¹⁸

О почетној настави рачуна, искуство у раду са децом Марија Монтесори је изложила у чланку који је, у преводу и по избору Радише Стефановића, објављен у *Учишћу* 1929. године. Међу првим средствима употребљавала је новац од картона, обојен, од 5, 10 и 20 пара, и то ради бројања до 10, што се пока-

зало као најпрактичније и најкорисније. Рад са штапићима, дидактичким материјалом којим се вежбају и чула, описан је детаљно и илустрован је цртежима. Вежбање помоћу бројева исписаних на картонима (листовима) одвијало се на следећи начин: забавиља измеша картоне и свако дете извуче један број, а затим са стола узмима онолики број предмета колико је написано на изабраном листу. Инстинктивно, што је по њеном мишљењу својствено и примитивним народима, деца желе да узму што више предмета, али се постепено навикавају на тачност. По изразима дечјих лица, забавиља може да прати и проучава индивидуалне разлике (да ли деца показују или прикривају тугу када извуку нулу и слично). Такође је детаљно објашњено сабирање и одузимање од 1 до 20, множење и дељење.

Неколико година касније, Радиша Стефановић је приказао и метод писања и читања по Марији Монтесори. Припрему чине вежбе руку, гимнастичке вежбе, ручни радови и цртање. Полазећи од значаја чула додира, деца добијају плитке дрвене кутије са удубљењима, у којима су смештене разне геометријске фигуре од плеха. Превлачењем кажипрста по сваком удубљењу, деца вежбају руку. Дрвену словарицу за писана слова, са удубљеним словом на свакој даш-

15 Сергеј Ј. Хесен наводи пример К.Н. Вентцелја и сарадника (*Идеалнији дечји сад*, 1913).

16 Спасић В., *Увод у нову школу и савремену наставу*, Београд 1930, 47–50.

17 Бранковић Д., Психолошко-педагошке инструкције

огледним школама, *Учишће* 5–6, Београд 1937–38, 263.

18 Јањушевић М. Ј., *Из савремене педагогије*, Скопље [1937], 37, 72.

чици, користе на исти начин, најпре гледајући, затим и жмурећи, да би онда употребила дрвце. За састављање речи служи словарица са картонима, при чему је на сваком исписано једно слово, а на свакој прегради за чување картона налази се слика животиње или предмета. Читање без буквара, као метод Марије Монтесори, теже је за учитељицу, али је деци интересантније. Стицање појма о написаној речи, Стефановић објашњава на следећи начин: учитељица на папирићу напише назив предмета из дечјег окружења; дете добије папирић, прочита у себи и оде до тог предмета, а на захтев учитељице, прочита реч на глас. На тај начин могу да се напишу и поједине наредбе или питања.

Радиша Стефановић пореди систем Марије Монтесори и Адлерову индивидуалну психологију,¹⁹ указујући на повезаност ова два аутора, почевши од исте године њиховог рођења (1870) и познавања медицинских наука које су биле у основи њиховог рада. Истиче, даље, значај Монтесори материјала за дечје доба, јер деца кроз игру стичу лично задовољство и самопоуздање. Главне принципе које прихватају оба аутора, Стефановић види у неопходности да се детету „улије храброст и вера у себе“, у подстицању на самосталан и независан рад, без узнемиравања, и сматра да оба

система, са минималним разликама, дају видне резултате у васпитању.

Ида Руњанин, наставница Грађанске школе у Винковцима,²⁰ на страницама *Учишћеља* пренела је текст предавања о новом детету, које је Марија Монтесори одржала у Паризу, у сали Медицинског факултета, у коме је изложила принципе своје методе. Говорећи о правој мери која треба да постоји у односу одрасле особе према детету, истиче да се настава одвија са лакоћом, да су мала деца показала способност рада без умора јер је у питању спонтанна активност: „Аритметика је схваћена непосредно; деца од 7 година рачунају до милијарде; могу прозрети алгебру, интересују се о постанку квадрирања бинома, тринома; знају извађати корен бројева. Исто тако се занимају за теореме геометријске. Тиме се граматика, анализа језика до најмањих дефиниција у конструкцији реши, са интересом их осваја. Знају историју, географију, као неким чудом“.²¹

Било је, међутим, и схватања да је Фребелов систем свестраније ушао у суштину детиње психе, а да Марија Монтесори сву пажњу посвећује само једном њеном делу, као што је сматрала Ружа Леринц.²² Узимајући у обзир да методом Марије Монтесори може да се ради „само у нарочито удешеним учи-

19 Стефановић Р., Адлерова индивидуална психологија и систем Монтесори, *Учишћељ* 5, Београд 1933–34, 352–355.

20 Била је и слушалац Више педагошке школе у Београду.

21 Руњанин И., Ново дете по др Марији Монтесори, *Учишћељ* 5, Београд 1931–32, 350–356.

22 Леринц Р., Фридрих Фребел и модерна педагогика, *Учишћељ* 10, Београд 1929–30, 763–771.

оницама и што је најглавније са тачно утврђеним и прецизираним наставним средствима, онда постаје јасно да је ми, са садањим школским приликама, не можемо још усвојити. Када су у питању наставна средства, иако су различита, ипак су она вештачка, а избор доста ограничен и узак, чиме се ограничава дечја слобода“, сматрао је Станко Првановић.²³ О „опасностима“ које могу да се јаве у оба система писао је Сергеј Ј. Хесен у раду о Фребелу и Монтесоријевој. Замерке је изнео пошавши од дефиниције игре као главног питања теорије предшколског васпитања. Опасност у Фребеловом систему може да буде „изопаченост“ игре у забаву, односно потпуно одвајање игре од рада, док се код М. Монтесори недостатак састоји у томе што се игра, ако се пре времена преобрази у рад, „изопаचाва у механичко занимање“. Указујући на позитивне промене у новофребеловском систему, као и на оне које је и сама М. Монтесори унела у свој рад („одсуствује признање фребеловских слободних игара, грађења, грнчарске вештине, слободног цртања“), он изјављује: „Заиста, дошло је време да се одбрани истина Монтесори метода не од његових критичара, већ од саме Монтесори!“ Решење види у томе да „будући систем мора унети дидактички материјал Монтесори у фантазијом оживљену фребеловску игру.“ Слично мишљење срећемо и код В. Штерна, у де-

лу *Психологија раној дејствијива*. Иако у Монтесори систему не постоје заповест и забрана, слободу детета ограничавају средства за учење, односно за рад, „дидактика“ без приче и маштања, говорним и графичким средствима, игре луткама и прерушавања, гледање слика и кола са песмама.

Систем Марије Монтесори критикују и В. Штерн, Е. Шпрангер, Е. Клапаред, Л. Радиче, Г. Кершенштајнер и Џ. Дјуи, а холандски професор Каунинг (Couniing)²⁴ назива га „интелектуалистички хладним“. За вежбе говора не употребљавају се песме, већ се спроводи техничка, елементарна вежба дисања, изговарања вокала и консонаната. По његовом мишљењу, слобода при избору активности није примерена детету јер оно нема довољно искуства и не зна шта је за њега корисно. „Зато је потребно да му старији наметну неке дужности – да се спреми за збиљу живота.“ И у Монтесори школама слобода је била ограничена јер деца нису смела да раде било шта са наставним средствима и да се са њима играју. У врту школе у Барселони, коју је водила сама Монтесори, није било ни песка, па аутор поставља питање: „Како се под таквим приликама може говорити о слободном спонтаном развоју детета?“ Даље сматра да њене принципе могу да остваре само тактичне учитељице, и то у мањим групама деце; са 40 деце, међутим, такав рад осуђен је на неуспех.

23 Првановић С., Индивидуализирање наставе, *Учишћел* 7, Београд 1930–31, 670.

24 Милетић Д., Марија Монтесори и нормално дете, *Учишћел* 3, Београд 1930–31, 215–216.

Дотакао је, затим, и питање казни и награда, којих заправо код Монтесоријево и нема, а све наведене замерке упутио је првенствено школама које примењују њен систем.

Под утицајем ових тумачења и критика, као и примера комбиновања оба система у другим земљама, нарочито по угледу на француске „материнске школе“, нова југословенска школа настојала је да унесе позитивне елементе и Фребеловог и Монтесори система.

Захваљујући часопису *Учишћел*, југословенски просветни радници били су обавештавани о свим значајнијим догађајима на плану науке о васпитању. Настојање да се обухвати што више области и обради што већи број проблема требало је да буде подстицај учитељима за њихову делатност и да доприне се реформисању југословенског школства. Преко својих представника на међународним скуповима, учитељи су могли да стекну увид у практичне резултате примене одређених педагошких принципа и метода.

Учишћел је настојао да прати сва збивања, појаву педагошких и психолошких праваца, као и међународне скупове. Преводи, иако објављивани са закашњењем, као и одломци или прикази дела пружали су бар неке информације и омогућавали су читалаштву да се упозна са кретањима у свету. Касних три-

десетих година прошлог века, један од наших педагога изнео је мишљење о положају психологије и значају часописа *Учишћел*. „Колико стоји психологија код нас довољно је још да укажем на жалостан факат да ми немамо још ни један специјални часопис ни за генералну психологију а ни за дечју психологију. И да не постоји „Учитељ“ као орган учитељског удружења, психолошки радови не би имали где да се штампају. Можда ово није згодно говорити, али ја говорим истину“.²⁵ Објављени су и преводи радова Марије Монтесори: *О важности васпитања чула* (са немачког превео Миодраг Матић), 1928, и *Дисциплинованост и слобода* (превео М. Видојков), 1928. Осим превода, публиковани су и прикази дела, и то највише Марије Монтесори, К. Корнилова, В. Штерна и В. Зјењковског.

Највећи број чланака о Марији Монтесори и другим италијанским ауторима објавио је Радиша М. Стефановић, учитељ, управитељ вежбаонице Женске учитељске школе у Београду. Био је један од уредника часописа *Учишћел*, који је 1933–1934. године имао и рубрику *Забавишћа*. Стефановић је извештавао о школама и педагогији у Италији, преводећи одломке из дела италијанских аутора. Док је био учитељ у Браничеву (срез Голубачки), у италијанском педагошком часопису

25 Бранковић Д., Психологија код Срба од 1918. до 1938. године, у: *Педагошка Југославија 1918-1938*, Београд 1939, 99.

Edukazione nazionale, који је излазио у Фиренци под редакцијом Л. Радичеа, објавио је чланак *Досиџије Обрадовић српски његајої*, о чему је објављена вест у *Учиџељу* 1921. године.²⁶ У чланку *Дисциџилина* (1934), Стефановић приказује схватање Марије Монтесори о слободи, односно износи мишљење о томе шта је важно за разумевање појма активне дисциплине. Циљ дечје слободе мора да буде колективни интерес, а забрањено је све што је непристојно и неуљудно. Дете не треба кажњавати већ га треба изоловати како би се угледало на најмирнију децу. Забавиља мора деци да објасни разлику између добра и зла и „да децу дисциплинује активношћу, радом и добротом, а не пасивношћу и покорношћу“. Даље износи податак да су многи педагози против тог схватања, а да су у Немачкој и законом прописане физичке казне, „па траже, да се дете још у забавишту научи да поштује ред и ауторитет и да се дисциплинује за заједницу“.²⁷ Аутор се томе одлучно противи и истиче да је код детета предшколског узраста нарочито развијено осећање части и да му треба дозволити слободу кретања (да пије воду, умије се, иде у врт, плевитраву, одмара се) јер је циљ да се деца навикну на заједнички живот.

У чланку *Ручни рад*, Стефановић говори о његовом значају за развој естетских осећања, која треба неговати још у

забавишту. Приказујући развој појединих идеја педагога у прошлости, неизоставно упоређује системе Фребел и Монтесори, изnoseћи њихове основне карактеристике и ставове о појединим питањима, као што су врсте ручних радова које су препоручивали, намештај у забавиштима, васпитне групе, одвојено или заједничко васпитање мушке и женске деце, средства за рад. Настojeћи да „помири“ ова два система, издвојио је неке њихове елементе и повезао их у нову целину: „Узимајући за подлогу принципе Фребелова и Монтесориног система, ми смо за наша забавишта изабрали ове радове: рад са песком, моделовање, плетење, савијање хартије, исецање хартије и преплетање“;²⁸ а затим је образложио све врсте радова. Од намештаја, сматра да су мали столови и столице, израђени према дечјем узрасту, знатно практичнији и да их треба увести у сва забавишта.

По мишљењу Јована Ђ. Јовановића, професора и педагога који се бавио методиком рачунске наставе, ширење круга дечјег схватања бројева може да се убрза утицајем „куће, средине, васпитања“, наводећи пример свог најмлађег сина, који је у игри и забави са старијом браћом и сестрама, већ крајем четврте и почетком пете године „научио савршено сабирати и одузимати све бројеве 1-20, и то с потпуним разумевањем вредности тих бројева“; позива се и на при-

26 Стефановић Р., Књижевне белешке, *Учиџељ* 11, Београд 1920–21, 484–485, 487.

27 Исти, Дисциплина, *Учиџељ* 7, Београд 1933–34, 544.

28 Исти, Ручни рад, *Учиџељ* 9, Београд 1929–30, 674.

мер госпође Монтесори, која „у својој реформној школи *рада и слободе* изводи рачунање од 1-10 с децом од 4 године“.²⁹

Такође треба навести и следеће радове: Свет. Ђорђевић, Монтесори метода, *Учиџел* 1920; др Ајзенштедтер, *Систем васпийшања Марије Монџесори*, Београд 1925. (превео Миодраг Матић), Библиотека „Будућност“ св. 25; Сергеј Ј. Хесен, *Фребел и Монџесори*, Београд 1934. (превео Милић Р. Мајсторовић).

Др Марија Вучић, професор Женске учитељске школе „Краљице Марије“ у Београду и члан комисија за полагање забавиљских испита, такође се бавила проблемима предшколског васпитања. Полазећи од општих услова у друштву и држави које чине „хетерогени елементи“, у чланку објављеном 1940. године истиче значај здраве породице као њихове основе. Цитирајући Марију Монтесори да „величина једног народа... мир међу људима... то све лежи затворено у души детета“ и о значају обучавања не само учитеља већ и родитеља, као и свих оних који учествују у процесу васпитања деце, упућује критику нашем друштву, у коме се не знају прави путеви и нема утврђеног система за васпитање предшколске деце. Указује и на опасности од препуштања детета случајности јер оно, у том случају, неће бити довољно спремно за будућност и постаће несигурно. Родитељи углавном

нису упознати са васпитним проблемима током раног детињства, не знају на шта треба да обратe пажњу и какав однос треба да успоставе са децом, већ су принуђени да лутају. „Јер ми нити имамо довољно стручну литературу приступачну сваком родитељу, нити имамо централу где би се проблеми раног детињства продубили и свестрано простудирали, нити имамо васпитно саветовалиште за родитеље, нити стручно образовано особље које би могло да буде од помоћи родитељу и свакоме ко треба да се бави дететом“.³⁰ Подсећајући да се то дешава у веку који се назива „веком детета“, код нас се, по схватању др Вучић, врло мало зна о психичким, физиолошким и социјалним потребама малог детета. Она увиђа потребу да се успостави „плански смишљен рад, продубљен психолошки, педагошки, етички, национално и културно“. Проблем недостатка хигијенски уређених забавишта и стручно оспособљених забавиља доводи до погрешних поступака родитеља, нарочито интелектуалаца, који за гувернанте ангажују странкиње, препуштајући им васпитање своје деце.³¹ Задатак васпитача није само да деци која су им поверена нађу неко занимање већ да добро упознају психологију детета, играчке, интересовање, као и методе опхођења према малој деци и елементе за духовни

29 Јовановић Ј.Ђ., Из методике рачунања. Резултати експерименталних истраживања и наше гледиште, одломак из „Методике рачунске наставе у народној школи“ чији је излазак из штампе најављен, у новом, знатно прерађеном и проширеном издању, *Учиџел*

10, Београд 1920–21, 263.

30 Вучић М., Један недостатак у нашем васпитном систему, *Учиџел* 9–10, Београд 1939–40, 568.

31 *Ibid.*, 569.

Слика 3. Одељење забавишта (према Бранковић Д., Лилић Т.,
Огледна народна школа „Краљ Александар I“, Београд 1937)

Fig. 3 Kindergarten (after Branković, Lilić, *Огледна народна школа "Краљ Александар I", Belgrade 1937*)

рад. Ауторка истиче речи М. Монтесори: „Дете хоће: да разуме, да ради, да расте и да се развија“. Зато сматра да детету треба дати „доживљаје, искуства, знања и прилике за развој његове активности“.

Предлог програма који је др Марија Вучић урадила за забавишта у знатној мери био је уграђен у нови Програм рада у забавиштима, донет 1940. године за целу Краљевину, уз настојање да се укључе елементи и Фребеловог и Монтесори система.

У време када су се у наставном одсеку Одељења основне наставе Мини-

старства просвете тражили начини за реформу школа, Тодор Лилић, професор Учитељске школе у Пироту, упутио је 1934. године предлог надлежнима о започињању овог процеса. У исцрпном образложењу указао је да и код нас може да се ради у духу нове школе, и то без већих измена и материјалних издатака. Полазећи од прихваћеног става да старом школом нису задовољни ни ђаци, ни родитељи, ни просветни радници, предложио је отварање огледне народне школе, у којој сви који су природом посла везани за школство могу да се упуте у рад.

Када је у Београду 1935. године основана Огледна народна школа „Краља Александра I“, прва у Краљевини Југославији, са 12 одељења основне школе и два одељења забавишта, отпочела је делатност у правцу реформе школства. Професор Тодор Лилић постављен је за педагошког инструктора ове школе. У њој се одвијао рад по најновијим принципима наставе и васпитања, као подстрек онима који су их и раније примењивали, као и онима који још нису ни покушали такав рад. Циљ је био да школа постане узор свим просветним радницима који долазе у посету, не само из Београда већ из свих делова Краљевине.³² Очекивало се да ће увођењем принципа „нове школе“ настати нова јединствена југословенска школа као израз наше средине и прилика, која треба да прати развој друштва и психолошко-педагошких наука. У једном одељењу забавишта ангажована је Даринка Брајковићева. Чињеница да је Драгољуб Бранковић, инспектор Министарства просвете и надзорник оглед-

них школа, био присталица идеја Марије Монтесори наводи на закључак да је избор Брајковићеве био његова идеја или да је макар сматрао да је у новој школи њена стручност била неопходна.

Појава првог забавишта и школе по систему Марије Монтесори, двадесетих година прошлог века у Србији није донела жељене резултате; школа није ни трајала довољно дуго да би се испојиле све позитивне стране због којих је Марија Монтесори стекла велики број присталица у целом свету. И поред упорних покушаја малог броја просветних посленика, систем предшколског васпитања и основношколског рада у духу „нове школе“ није прихваћен и није постао саставни део васпитно-образовног процеса. Теоријска заснованост била је више изражена него пракса, и тек крајем четврте деценије прошлог века ове идеје нашле су примену и место, макар као део огледне основне школе.

³² Данас су у тој згради, у Дечанској улици, смештене музичке школе „Мокрањац“ и „Станковић“, као и уредништво *Просветној ирепеледа*.

Ljiljana Stankov*

MONTESSORI-STYLE KINDERGARTEN AND SCHOOL

Summary

In the second half of the nineteenth century the notion of preschool education was associated with Friedrich Froebel, the founder of the first “children’s gardens”. The first decade of the twentieth century saw the emergence of a new system, that of Dr. Maria Montessori (1870–1952). She was widely known in the 1920s and 1930s, and in spite of criticism coming from some eminent educationists, Montessori-style schools were started throughout the world. An institution of the kind with kindergarten and lower elementary school classes operated in Belgrade between 1922 and 1926. The teacher Darinka Brajković had received ten-month training in this system in Paris, from Montessori’s disciple Miss Cromwell. The purchase of the necessary didactic materials and furnishings was sponsored by the benefactor John Frothingham. The experimental kindergarten was opened in the elementary school near the Cathedral, but was soon moved to a school in Vračar. With a single untrained assistant and the increasing number of children, the results could not be altogether satisfactory. In the absence of adequate support from the educational authorities, the school was eventually closed. The specialized periodicals and literature devoted a number of both disapproving and supportive texts to this system. A new kindergarten programme of work, which came into force for the whole Kingdom of Yugoslavia in 1940, combined elements of both the Froebel and Montessori systems. The first experimental school in the Kingdom, King Alexander I Public School, hired Darinka Brajković as a preschool teacher.

* senior curator Museum of Education, Belgrade